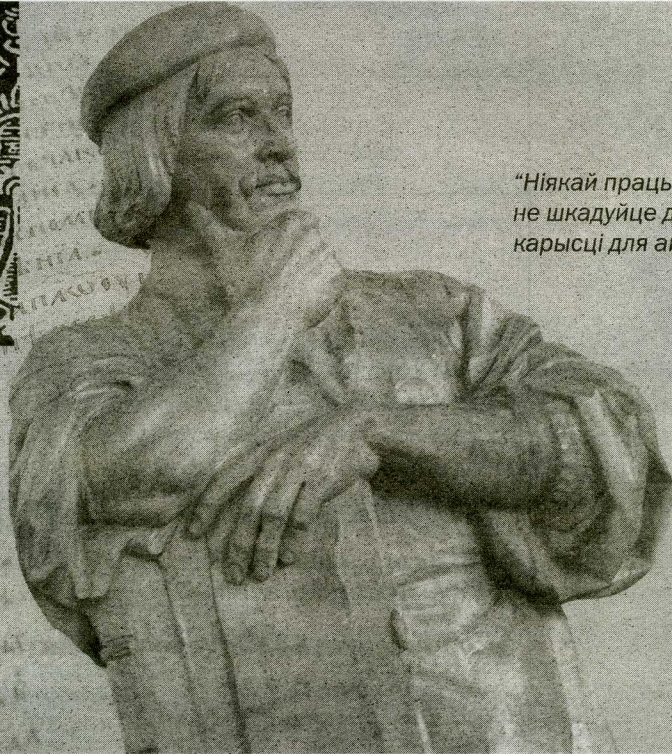
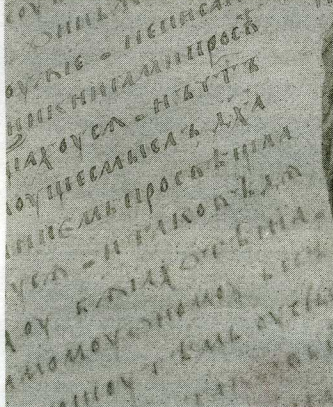

Т. МІЛЯНТЫНАВА,
Ж. ЛАДЗЯТА
бібліятэкары
УА “Нясвіжскі
дзяржаўны каледж
імя Якуба Коласа”

Францыск Скарына — першадрукар, асветнік, гуманіст

*“Ніякай працы і скарбаў ніякіх
не шкадуўце для паспалітай
карысці для айчыны сваёй”.*

Францыск Скарына

Расказчык 1. Першыя кнігі на беларускіх землях былі рукапісныя. Традыцыі рукапіснай кніжнасці склаліся на тэрыторыі нашай Радзімы яшчэ ў перыяд, які папярэднічаў мангольскім нашэсцям. Прыкладам з’яўляецца полацкая князеўна Еўфрасіня, якая ў XI стагоддзі займалася перапісваннем і распаўсюджваннем царкоўных кніг. Пры багатых манастырах у гарадах Полацку, Пінску, Мінску, Брэсце, Навагрудку ўзніклі цэнтры беларускага кніжнага пісьменства. Гэтыя цэнтры пакінулі нам выдатныя помнікі рукапіснага пісьма на пергаменце: Тураўскае евангелле XI стагоддзя, а таксама Псалтыр 1296 года. Толькі ў XIV стагоддзі разам з пергаментам у рукапіснай справе стала выкарыстоўвацца папера. Праца пісцоў была цяжкай і стамляючай. З ранку да вечара манах мог перапісаць усяго дзве старонкі. Ёсць кнігі, якія перапісваліся гадамі. Асноўным сродкам пісьма было гусінае перо, завострыванне якога патрабавала асаблівай увагі. *(Выкарыстанне інтэрактыўнай дошкі.)*

Расказчык 2. Яшчэ ў VIII стагоддзі ў Кітаі і Карзі быў вынайдзены самы ранні спосаб кнігадрукаван-

ня — атрыманне адбіткаў з цэльнай гравіраванай драўлянай формы. Там жа ў XI стагоддзі былі зроблены першыя спробы кнігадрукавання з выкарыстаннем наборнага шрыфту. І толькі ў XV стагоддзі першыя падобныя выданні з’явіліся ў Еўропе.

Вынаходнікам кнігадрукавання з выкарыстаннем наборнага шрыфту лічыцца немец Іаган Гутэнберг. Гэты перыяд увайшоў у гісторыю як Адраджэнне, росквіт мастацтваў, навукі і новых тэхналогій, а таксама пачатак эпохі кнігадрукавання, калі было надрукавана ў Еўропе прыкладна 20 мільёнаў кніг, частка якіх была завезена ў Вялікае Княства Літоўскае. Аднак гэта не магло задаволіць попыт на кнігі. Пазней працэс распаўсюджвання еўрапейскага кнігадрукавання пашырыўся на славянскія краіны. Першыя славянскія друкарні з’явіліся ў Чэшскім каралеўстве — адной з найбольш развітых дзяржаў Цэнтральнай Еўропы.

Бібліятэкар. 1517 год — пачатак эпохі беларускага кнігадрукавання, што звязана з дзейнасцю беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара, асветніка-гуманіста, пісьменніка, грамадскага дзеяча, прадпрымальніка, вучонага-медыка Францыска Ска-

рыны (каля 1490–1551 гг.). Ён першы праспяваў гімн беларускай мове, пераканаў чытачоў у яе грамадскай і духоўнай каштоўнасці. У гэтым годзе мы святкуем 500-годдзе вялікай даты, якая змяніла свет.

Расказчык 1. У сувязі з недахопам верагодных крыніц біяграфія Францыска Скарыны вядома слаба. У гістарычнай літаратуры, летапісах і хроніках галоўная ўвага ўдзялялася палітычным і царкоўным падзеям, падзвігам вялікіх князёў, феадальнай значці. Творчасць дзеячаў культуры рэдка цікавіла беларускіх і літоўскіх летапісцаў, прафесійных гісторыкаў. З пункту іх гледжання, апісваць дзейнасць кнігавыдаўцоў, друкароў з’яўлялася гэтак жа дзіўным, як, напрыклад, маляваць на карцінах, вышываць на габеленах штодзённую працу рамесніка або селяніна. Даследчыкі лічаць, што прозвішча “Скарына” ўтварылася ад старажытнага слова “скора” (скура), або “скоріна” (скарынка) — цвёрды вонкавы слой хлеба. (У Полацку з даўнейшых часоў было распаўсюджана гарбарна-шавецкае рамяство, што абумовіла ўзнікненне падобных прозвішчаў.)

Дзяцінства Скарыны прайшло ў Полацку, у градзе з даўнімі культурнымі, кніжна-літаратурнымі і пісьмовымі традыцыямі, царкоўнымі і свецкімі школамі, дзе з часоў хрышчэння Кіеўскай Русі развілася кнігапісанне. У часы Скарыны ўсе полацкія храмы і манастыры мелі кніжныя зборы. Тут, у Полацку, у Сафійскім саборы знаходзілася найбуйнейшая бібліятэка Беларусі таго часу. Паводле меркаванняў многіх даследчыкаў, Скарына атрымаў адукацыю ў бернардынскім манастыры.

Расказчык 2. Прыкладна ў 1504 годзе ён ступіў вучыцца ў Кракаўскі ўніверсітэт на факультэт свабодных мастацтваў або філасофіі. Жыццё студэнтаў было суровым і аднастайным. Панавалі амаль манастырскія правілы: строгая рэгламентацыя заняткаў, вучэбнага і вольнага часу. Асновай усяго працэсу навучання было вывучэнне твораў Арыстоцеля, Цыцэрона, Вергілія, Платона. Многія магістры, прафесары Кракаўскага ўніверсітэта распаўсюджвалі ідэі Адраджэння, рацыяналізму, свецкай гуманістычнай культуры. У Кракаве Скарына непасрэдна пазнаёміўся з друкаванымі вучэбнымі кнігамі і, магчыма, з якой-небудзь мясцовай друкарняй, усвядоміўшы навучальныя і асветніцкія

магчымасці друкаванай кнігі. Праз два гады Скарына вытрымаў экзамен на ступень бакалаўра. Не пазней восені 1512 года ён прыязджае ў невялікі горад Італіі Падую — важны цэнтр італьянскай культуры, гуманізму і Адраджэння — і паступае ў Падуюнскі ўніверсітэт, дзе бліскуча вытрымлівае экзамен на ступень доктара медыцыны.

Бібліятэкар. Пасля 1512 года ў жыцці Скарыны надыходзіць адзін з найбольш значных пераломных перыядаў. Менавіта ў гэты час (1513–1516 гг.) Скарына вырашыў пачаць кнігадрукаванне. Безумоўна, у гэтых намерах яго падтрымлівалі землякі з Вільні, Полацка, беларускія купцы. Не пазней 1516 года ён асталываўся ў Празе і пачаў інтэнсіўную выдавецкую дзейнасць. На сродкі віленскіх мецэнатаў Багдана Онкава і Якуба Бабіча Скарына абсталяваў друкарню, заказаў шрыфты, гравюры і іншыя ўпрыгожанні і пачаў друкаваць свой пераклад Бібліі.

Біблія — зборнік твораў старажытнага пісьменства, Святая кніга іўдзейскай і хрысціянскай рэлігій, складалася на працягу першага тысячагоддзя да нашай эры — другога стагоддзя нашай эры на тэрыторыі Палесціны (старажытнае Ізраільска-іўдзейскае царства) на арамейскай, старажытна-яўрэйскай і старажытна-грэчаскай мовах. Поўная Біблія складаецца з двух частак — Старога завету (50 кніг) і Новага завету (27 кніг). Слова “Завет” азначае завет Бога выбранаму народу (старажытным яўрэям), а праз яго — усяму чалавецтву.

Біблейскія тэксты пачалі распаўсюджвацца ва ўсходнеславянскіх землях з часоў прыняцця хрысціянства ў Кіеўскай Русі (X–XI стагоддзі). Аднак з той роллю, якую адыгрывала рэлігія ў духоўным, грамадскім сацыяльна-палітычным жыцці сярэднявечнай Еўропы, Біблія займала асаблівае месца ў рукапіснай пісьменнасці і кнігадрукаванні XV — XVI стагоддзяў. На Біблію абіралася ўся дагматыка хрысціянскай царквы, яна ўплывала на нормы паўсядзённага жыцця. “Біблія — дзівосная рака! Яна бывае мелкай, што нават авечка можа перайсці яе, але адначасна і глыбокай, калі і слон змушаны плысці цераз яе!

У гэтай кнізе — пачатак і канец усёй існай мудрасці! Толькі праз яе можна спасцігнуць Бога-Уладара! У гэтай кнізе — усе законы і правы, якімі карыстаюцца людзі ў зямным жыцці! У гэтай кнізе ўсе лекі душэўныя і цялесныя разам знойдзеце!” Гэта словы самога Францыска Скарыны.

Расказчык 1. Скарына выдаў 23 ілюстраваныя кнігі Старога Запавету агульным аб’ёмам каля 1200 аркушаў пад агульнай назвай “Біблія руска, выложена доктором Франціском Скоріною со славного града Полоцка, Богу ко чті і людям посполітым к доброму научению”. Гэта было ўнікальнае выданне на мове, блізкай да тагачаснай беларускай літаратурнай мовы. Пранікненне беларускай мовы ў кнігі Свяшчэннага пісання выяўляла яе неабмежаваныя магчымасці ва ўсіх сферах духоўнага жыцця, літаратуры, пісьменства, ставіла беларускую мову нараву з еўрапейскімі.

Выдавецкая творчасць Скарыны нават знешне ўяўляла сабою сімвал новага. Перакладчык, каментатар і друкар Бібліі надаў пры ёй свой партрэт на фоне атрыбутаў вучонага (сфера, ліхтар і пчала) і кніг — з’ява для таго часу ўнікальная. Навіна была ў малюнку шрыфту, у аздобе — пераважна чорна-белыя гравіраваныя ілюстрацыі (замест звыклых каляровых заставак і шматколерных мініячюр), якія выконваліся прадстаўнікамі розных мастацкіх школ пры ўдзеле самога Скарыны, адмысловы тытульны аркуш.

Паказ партрэта Скарыны і першага выдання Бібліі, тытульных лістоў да асобных раздзелаў на інтэрактыўнай дошцы.

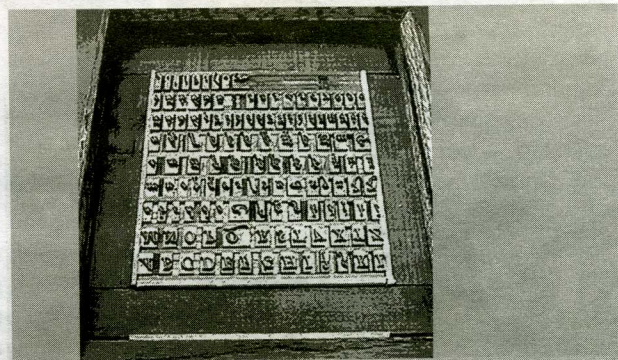
Напісаныя Скарынам 50 прадмоў і 62 пасляслоўі да сваіх кніг з’яўляюцца першым у Беларусі каментарыем да Бібліі, дзе тлумачыцца паходжанне кожнай з апублікаваных, іх аўтарства і значэнне. Каб пазбегнуць спрошчанага, памылковага ўспрыняцця Бібліі, перад кожным раздзелам біблейскіх кніг перакладчык і выдавец змясціў кароткія анатацыі, у якіх сцісла вызначаны змест адпаведнай часткі кнігі.

Кнігі Скарыны вылучаліся выдавецкімі і друкарскімі якасцямі высокага еўрапейскага ўзроўню і былі арыентаваны на ўсе пласты беларускага насельніцтва: для сямейнага чытання, выкарыстання ў царкоўных службах і свецкіх бібліятэках.

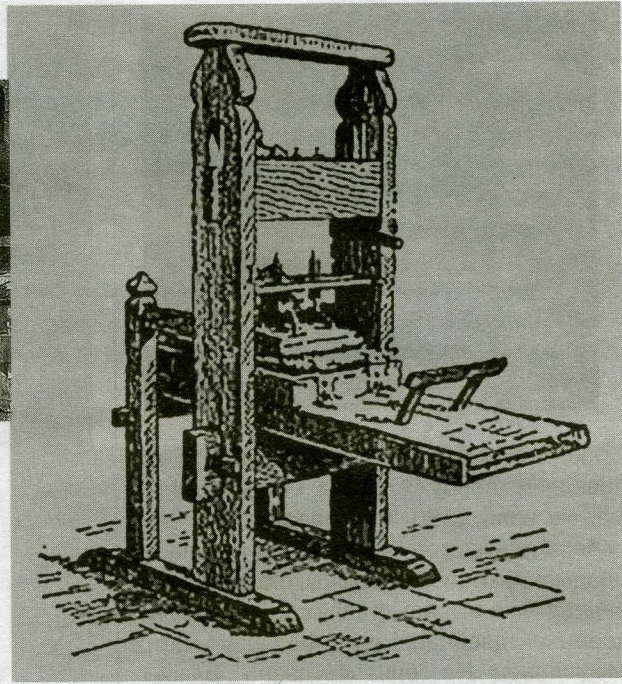
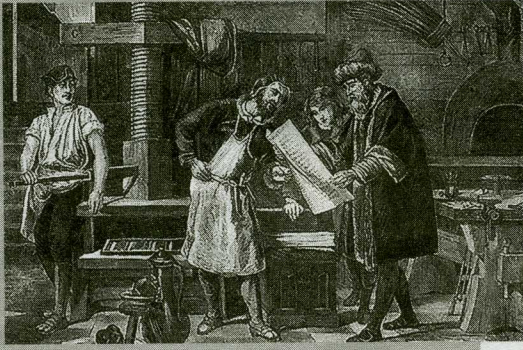
Расказчык 2. Друкарскі станок — масіўнае драўлянае збудаванне — замацоўвалі дзве вертыкальныя бакавыя апоры з папяročнымі перакладзінамі. Друкаванне патрабавала значных намаганняў майстра, таму апоры мацаваліся і да столі, і да падлогі. На выраб друкарскага станка 16 стагоддзя ішло каля 30 пудоў (480 кг) дубовай драўніны, 7–9 пудоў медзі і жалеза. Кошт друкарскага станка таго часу быў вельмі высокім і патрабаваў вялікіх фінансавых укладанняў.

Цяжкай справай было набыццё паперы для кнігадрукавання. У канцы XV — пачатку XVI стагоддзя папера не выраблялася яшчэ ні ў Польшчы, ні на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага, ні ў Чэхіі. Папера была італьянскай, французскай або нямецкай вытворчасці, і кошт яе быў вельмі высокі.

А ў першай чвэрці XVI стагоддзя (1522 г.) кнігадрукаванне пачалося ў сталіцы ВКЛ — Вільні. Там

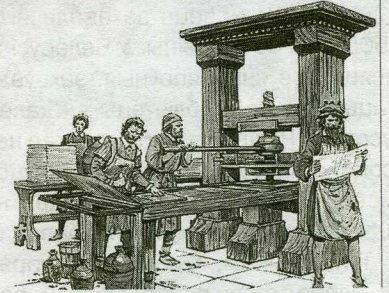

Скарына выдаў “Малую падарожнюю кніжку”, у якую ўвайшлі “Псалтыр”, “Акафісты і Каноны”, “Шасці-днеў”. Другім і апошнім выданнем стаў “Апостал” (1525 г.). У гэтым годзе ён спыняе сваю друкарскую дзейнасць і адбывае назаўсёды ў Прагу. Апошнія гады свайго жыцця Скарына працуе як медык.

Бібліятэкар. Ужо ў першыя дзесяцігоддзі друкарскай і выдавецкай дзейнасці Скарыны яго кнігі сталі вядомы ў розных краінах Заходняй і Цэнтральнай Еўропы. Усе новыя выданні Бібліі прыцягвалі пільную ўвагу царкоўнай і свецкай інтэлігенцыі, якая ўлічвала ролю Бібліі ў духоўнай культуры сярэднявечковай Еўропы як адзінага фундамента рэлігіі і царквы.

Заснаванне Скарынай беларускага кнігадрукавання стала вяршыняй яго духоўнай дзейнасці, найбольш выразным і яскравым пралогам беларускага Адраджэння першай паловы XVI стагоддзя. У друкаванай кнізе Скарына бачыў невычэрпныя магчымасці духоўнай асветы народа, выхавання высокіх хрысціянскіх, маральных і грамадзянскіх якасцяў. Кнігі Скарыны зрабілі вялікі ўплыў на развіццё духоўнай культуры Беларусі, стымулявалі ўзнікненне кнігадрукавання ў Маскоўскай Русі, распаўсюдж-

валіся ў шматлікіх рукапісных копіях. Выданні Скарыны з’яўляюцца ўнікальнымі помнікамі свецкай рэнесансавай біблейскай пісьменнасці. Разам з гэтым яны адлюстроўваюць і асабістыя рысы Скарыны, яго духоўную адоранасць і непаўторнасць, веліч яго подзвігу.

Прадаўжальнікамі кнігавыдавецкай справы Ф. Скарыны ў Беларусі сталі Сымон Будны, які ў 1562 годзе ў Нясвіжы выдаў на беларускай мове “Катэхізіс” — дыдактычны пераказ асноўных ідэй Бібліі

Очищатьъ песни давы
дл пророка дари Изра
наева надбны
Псаломъ дава

дво дноръ • Нидеть ино древо славно
прислушайся воль • вни поахъ савъ д

Гравюра да
“Прытч
Саламонавых”

Тытульны
ліст Бібліі
Ф. Скарыны

з прадмовай і пасляслоўем, блізкімі да адпаведных твораў Скарыны, і Васіль Цяпінскі, які каля 1580 года пераклаў на старабеларускую мову і выдаў “Евангелле” з прадмовай. Вопыт Скарыны, біблеіста і перакладчыка выкарысталі ў сваёй кнігавыдавецкай дзейнасці Іван Фёдараў і Пётр Мсціславец. На сённяшні дзень падлічана, што ва ўсім свеце захавалася больш за 500 кніг Ф. Скарыны. У Беларусі з іх — дзесяць, усе яны няпоўныя, захоўваюцца ў Нацыянальнай бібліятэцы як калекцыя. У суседняй Расіі гэта лічба дасягае некалькі соцень кніг. Сістэматычна вядуцца перамовы аб магчымасці вяртання нашай спадчыны, пра атрыманне лічбавых копій.

Такім чынам, Францыск Скарына — гэта асоба, якая яднае людзей рознага ўзросту, веравызнання, прафесій. Гэта — адзіны нацыянальны герой, які прымаецца ўсімі прадстаўнікамі беларускага грамадства. На яго радзіме ў Полацку ў 1974 годзе пастаўлены помнік, стваральнікам якога выступіў І. Глебаў. Вышыня бронзавай фігуры — 5,5 м, а скульптуры з пастаментам — 12 м. Ёсць помнікі ў Мінску ва Універсітэцкім гарадку БДУ і каля Нацыянальнай бібліятэкі, а таксама ў г. Ліда і чэшскай Празе.

Літаратура:

1. Асветнікі зямлі беларускай. X — пачатак XX ст. Энцыклапедычны даведнік. — 2-е выданне. — Мінск, 2006. — с. 389–398.
2. Галенчанка Г. Я. Францыск Скарына — беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар. — Мінск, “Навука і тэхніка”, 1993. — 280 с.
3. Гісторыя беларускай кнігі. Т. 1. Нікалаеў М. В. Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага. — Мінск, 2009.
4. Культура Беларусі. — Энцыклапедыя. Т. 6. — Мінск, 2015. — с. 348.
5. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 6, кн. 1. Мінск, 2001. — с. 309–315.